CHERCHELIT ŞI SINONIMELE LUI ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE SUDICE

MOTS EMPLOYÉS DANS L'AIRE SUD DU DACO-ROUMAIN POUR DÉSIGNER LA NOTION «LÉGÈREMENT IVRE; GRIS»

(*Résumé*)

Grâce au dictionnaire des patois du sud de la daco-roumain, nous avons pu dresser une liste représentative des nombreux mots ayant le sens «gris, légèrement ivre», suivie d'une classification de ceux-ci du point de vue formel (structure morphématique des mots), étymologique (origine des mots) et sémantique (typologie des transferts métaphoriques qui sont le plus souvent à l'origine de l'emploi des mots en question au sens qui nous intéresse).

Les mots appartenant à ce champ sémantique sont surtout des participes parfaits (la griserie étant conçue comme un état résultatif) et beaucoup plus rarement des dérivés à l'aide de certains suffixes, parmi lesquels *-ui̯* et *-iu̯* sont les plus spécifiques. Ils ont résulté d'un large éventail d'associations métaphoriques, qu'on peut pourtant réduire à trois invariantes sémantiques: déviation de comportement, insuffisance physique et abus de boissons alcooliques. L'élément qui domine dans tous les types formels, aussi bien que dans tous les types sémantiques, est l'élément hérité (mots d'origine latine, mais qui n'atteignent le sens «gris» que dans des associations contextuelles et qui ne peuvent pas l'avoir absolument); ce qui est spécifique pour ce champ sémantique est cependant le rôle représentatif (par le degré de spécialisation sémantique, aussi bien que par la productivité du mot chef «(bonne) humeur», dont tous les dérivées adjectivaux ont exclusivement le sens «gris») de l'élément turc – ce qui est un indice, parmi beaucoup d'autres, de l'emploi ironique et dépréciatif que les emprunts turcs sont enclins à atteindre en roumain.

Mots-clés: légèrement ivre, classification, associations métaphoriques.

Articolul de faţă îşi propune o analiză a unei neobişnuit de bogate serii sinonimice, prin care este acoperită, în graiurile dacoromâne sudice, noţiunea

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

„cherchelit; (uşor) ameţit de băutură”. Cuvintele folosite, în sensul lor propriu sau, cel mai adesea, în sens figurat pentru desemnarea acestei stări vor fi descrise sub aspectul lexico-semantic şi clasificate etimologic. Inventarul lor (selectiv, dar reprezentativ; lista lor completă ar depăşi limitele acestei prezentări) a putut fi alcătuit graţie *Dicţionarului graiurilor dacoromâne sudice* (DGS), coordonat de Maria Marin, şi procedurii extrem de riguroase de relaţionare a fiecărei intrări lexicale cu toate celelalte unităţi lexicale din corpul dicţionarului, care prezintă trăsături de sens comune. Am putut excerpta astfel nu mai puţin de 30 de cuvinte-titlu, printre care: *abţiguít*, *afionát*, *amorţit* 1°, *călâu*[1] 5°, *cărăúi* 1°, *cărcălíu*, *chefelít*, *împúns*, *machíu*, *mărdăgít*, *tivilichíu*, *vâjâít*.

Analiza pe care o întreprindem pe acest câmp lexico-semantic urmăreşte, pe lângă cele două aspecte deja menţionate, viabilitatea şi răspândirea termenilor, precum şi tipurile de asociere metaforică prin care se explică întrebuinţarea celor mai mulţi într-un sens figurat, pentru desemnarea stării „ameţit de băutură”; vor fi puse astfel în lumină, pe lângă faptele de ordin lingvistic, unele particularităţi socio-antropologice.

1. Inventarul. Aspecte formale

Lista completă a termenilor folosiţi în graiurile dacoromâne sudice – alcătuită, cum am precizat deja, graţie sistemului relaţionării sinonimice din DGS – ne permite să procedăm la o primă grupare a lor după criterii formale, ţinând seama de caracteristici de structură lexicală extrem de uşor perceptibile.

1.1. Forme participiale. Cele mai multe forme din inventarul nostru sunt adjective provenite din participii şi stau în relaţie evidentă cu un verb, exprimând o stare rezultativă: *abţiguit*, *afionat*, *amorţit*, *atins*, *chefelit*, *chefit*, *chefuit*, *dogorit*, *împuns*, *împuşcat*, *încurcat*, *îndârjit*, *înfierbântat*, *întărâtat*, *mărdăgit*, *mustit*, *picat*, *prins*, *tălmăcit*, *truşcheat*, *văjâit*. Trebuie însă remarcat că, dincolo de asemănarea structurală a cuvintelor care o compun, această serie este extrem de eclectică atât sub aspectul etimologic (incluzând cuvinte din *toate* clasele etimologice care participă la configurarea câmpului lexical „cherchelit”), cât şi sub cel semantic (în sensul că termenii care o alcătuiesc ilustrează *toate* tipurile de transferuri semantice – v. *infra*, sub **3.** – prin care se ajunge la sensul ‘ameţit de băutură’).

1.2. Forme derivate cu sufixe adjectivale

1.2.1. Derivate în *-iu*. În structura morfematică a câtorva unităţi din inventarul nostru este recognoscibil sufixul *-iu̯* < lat. *-iuus*: *cărcăliu*, *trăşcăliu*.

Finala *-iu̯*, asociabilă cu sufixul moştenit *-iu̯*, apare şi în formele *cârjaliu* şi *tivichiliu*, care sunt rezultatul adaptării (prin încadrarea fonetică în tipul derivativ în *-iu̯*, foarte productiv în română) a unor turcisme terminate în *i*/*î* accentuat[1]: *kırçalı* (în sensul propriu: ‘hoţ; soldat prădător; haiduc’, cu care

[1] Pentru „intersecţia” sufixului moştenit *-iu* cu rezultatul încadrării împrumuturilor turceşti în *-i* (-ı) accentuat, v. şi Popescu-Marin 2007: 151.

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

apare şi în atestările cele mai vechi din română, la începutul secolului al XIX-lea) şi *tevekkeli* ‘fără rost; de pomană’. Trebuie precizat că, în cazul acestui din urmă cuvânt, este mai plauzibil să se pornească de la forma cu finală consonantică (şi cu valoare adjectivală) *tevekkel* ‘nesocotit, nechibzuit; cu inima uşoară’; cu evoluţie semantică specific românească spre ‘vesel, plin de viaţă’; Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *tevekkel*)[1], decât de la *tevekkeli*, cum dau în general dicţionarele româneşti, şi să avem de-a face cu o derivare reală în *-iu*, nu cu o adaptare a finalei turceşti *-i* (accentuat)[2]. În cazul lui *machiu* etimologia este mult mai nesigură: dacă se acceptă provenienţa din verbul argotic *mahi* ‘a se îmbăta’, avem de-a face cu o derivare în *-iu̯*; iar dacă se acceptă ca etimon ţig. *makhiv*, este vorba de o adaptare a finalei după sufixul *-iu̯*. După cum se vede din aceste detalii, indiferent dacă este vorba de o derivare reală sau de o simplă asemănare fonetică, sufixul moştenit *-iu̯* joacă un rol incontestabil în modelarea acestor forme adjectivale; este de remarcat şi faptul că, deşi sufixul este moştenit, formele care ne interesează aici sunt create exclusiv pe baze împrumutate, între care predomină cele de origine turcă; *cărcăliu* este o variantă a lui *chercheliu*, provenit la rândul lui din participiul *cherchelit* prin substituirea sufixului participial cu *-iu*; pentru originea foarte probabil turcă a verbului *chercheli* v. DELR, s.v.

Trebuie încadrat în această serie, pe baza oscilaţiei vocalice *i*/*î*, specifice diftongului descendent în *-u̯* în poziţie sufixală, şi adjectivul *călâu* (pentru care DGS consemnează, de altfel, o variantă *căliu*, atestată inclusiv pentru sensul ‘cherchelit’). Individualizarea lui *călâu* în interiorul acestei serii rezultă nu numai din aspectul fonetic, ci şi din cel etimologic, fiind vorba, în ciuda nesiguranţei identificării etimonului, de un cuvânt moştenit: deşi nu este o formă primară, ci una rezultată din substituirea finalei originare prin *-âu*, *călâu* este raportat în DELR la *călin* < **calīnus* sau **calēnus* (soluţie originară; alte soluţii etimologice – **căldâi* ← *cald* + *âi*, cf. *lălâi*, *molâu* CDER 1333; lat. **calāneus* < *calēre* ‘a fi cald’, cu *-l-* păstrat datorită lui *-n-* din silaba următoare Puşcariu 1923: 661, ca şi derivarea din gr. *καλλαμι〉νοή* ‘albastru turcoaz’, lat.

[1] Toate formele dacoromâne atestate în Muntenia, de la începutul secolului al XIX-lea (preluate de Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010 după Suciu 2006: 86-87) au finala *-iu*; în schimb, forma arom. *tivikél* adj. ‘naiv; nebun’ pe care aceiaşi autori o citează după Papahagi 1974: 1184, este dată s. v. *tevekkeli* şi explicată de Papahagi însuşi prin *tévekkéli* [sic]. Cuvântul turcesc *tevekkel*(*i*), de origine arabă, este absent din celelalte limbi sud-est-europene, cu excepţia albanezei, unde *teveqel* are sensul ‘prostănac’ – mai apropiat, deci, de sensul din aromână, ceea ce arată că evoluţia semantică a cuvântului turcesc a urmat la nord de Dunăre o cale diferită de cea de la sud.

[2] Atât pentru etimologia termenilor, cât şi pentru descrierea anumitor termeni, doresc să mulţumesc colegilor de la Sectorul de Etimologie, în special Danei-Mihaela Zamfir, care mi-au pus la dispoziţie versiunea electronică a volumului al II-lea din DELR, aflat încă sub tipar la vremea redactării acestui articol.

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

callainus ‘verde pal’, cu metateza *i-n* > *n-i* sub influenţa derivatelor în *-aneus* – G. Giuglea 1923: 618 – sunt respinse în DELR).

1.2.2. Derivate în *-uĭ*. Seria sinonimică pe care am ales-o include un singur adjectiv cu această finală, şi anume *cărăui*. După toate aparenţele, *cărăui* are la origine un derivat adjectival regresiv de la verbul onomatopeic *cheuni* (sensul ‘a se îmbăta’ al lui *cheuni* fiind interpretat ca rezultat al specializării sensului originar onomatopeic *cheuni* ‘a da chiote’), *cheaun*, care a trecut prin transformările *cheaur* > **cherăúi* > *cărăúi*; aceasta este soluţia originală adoptată în DELR, care susţine modificarea fonetică a silabei iniţiale *che-* > *că-* prin exemplul similar *cărcăliu* < *chercheliu* (v. **1.2.1.**). Explicaţiile prin a) *cărui* < lat. dun. **caroniu* < gr. *καρωᾳν* (sic! de fapt, forma este *καρω῾ν*, *-ου῾ντοή*, part. prez. al lui *καρου῾ν* ‘a cădea într-un somn profund, a amorţi’) Diculescu, *Die Gepiden*: 207; SDLR, s.v. *chearaud* şi b) *cărui* < lat. **cānuleus* (< *cānus*) ‘gri’, cf. fr. *gris* ‘gri; beat’ PEW 300 (evoluţie semantică neplauzibilă; pentru franceză, TLF presupune influenţa cuvântului *grisaille* ‘ceaţă’, în starea de ameţeală lucrurile fiind văzute ca prin ceaţă) sunt respinse în DELR, după care citǎm toate celelalte soluţii etimologice.

1.2.3. Derivate în *-av*. Sufixul de origine slavă *-av* apare numai în structura morfematică a doi termeni din lista noastră, *chirnav* 2° şi *trândav* 3°. Ambele derivate sunt create pe baze (vechi) slave: *chirnáv* provine, după toate aparenţele, din *chiláv* ‘infirm, neputincios; bolnav’ (derivat în româneşte de la *chilă* < v. sl. **кълла** ‘hernie, infirmitate’, mai puţin probabil reflexul unui derivat neatestat în slavă, ***кълавъ**), cu radicalul modificat fonetic sub influenţa lui *bolnav* (cf. DELR, s.v. *chilă*[3]). În ceea ce-l priveşte pe *trândav* – care are în comun cu *chirnav* şi predominanţa în graiurile sudice a sensului primar ‘bolnăvicios’[1], sensul ‘ameţit de băutură’ fiind indicat în DGS ca rar, în

[1] Sensul ‘bolnav’, etimologic, este sensul cu care *trândav* apare în cele mai vechi atestări în limba română, din care cea dintâi pare a fi cea din CT 152^{r}: 6–7: Şi iată un om avea ***de apă trândav*** *era naintea Lui* (= Luca XIV, 2: *Et ecce homo quidam* ***hydropicus*** *erat ante illum*; ocurenţa sintagmei *de apă trândav* după verbul *a avea* pare să indice valoarea substantivală, nu adjectivală, a lui *trândav* (‘boală de apă’, nu ‘bolnav de apă’); s-ar putea însă ca prezenţa lui *a avea* să se explice, aşa cum se întâmplă în multe traduceri vechi româneşti, prin contaminarea a două soluţii de traducere, „avea boală de apă (= hidropizie)” şi „era bolnav de apă (= hidropic)”. Baza adjectivului *trândav*, *trând*, astăzi inexistentă în româna literară, apare de altfel, tot pentru echivalarea denumirii unei boli fără corespondent românesc la acea dată, în cele mai vechi traduceri româneşti ale Faptelor Apostolilor, în *Cod. Br.* (*Fu tatăl lu Popie de focure şi de* ***alu apeei trându*** *a zăcea ţinutu* 258: 10–13) şi în CV (unde relaţia corectă între cele două elemente ale grupului nominal este răsturnată: *Fu tatăl lu Poplie de miaţă şi de* ***apa trândului*** lângedu 49^{r}: 1 de jos – 49^{v}: 2 = FA XXVIII, 8: *contigit autem patrem Publii febribus et* ***dysenteria*** *vexatum iacere*). Textul slav intercalat în versiunea bilingvă din *Cod. Br.* conţine şi el cuvântul vechi slav **трѫдъ** (pentru care glosarea lui Miklosich pare să indice o folosire nespecializată, pentru

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

cazul amândurora –, legătura etimologică cu v. s. **трѫдъ** (glosat de Miklosich LPSGL „morbus quidam") este evidentă, dar forma ca atare este relaţionată de cele mai multe dicţionare româneşti cu forme în *-av* din limbile slave moderne, în special cu sb. *truntav*.

1.2.4. Derivate în -(*el*)*nic*. Singurul derivat de acest tip este *chefelnic*, care pare mai degrabă creat prin derivare cu sufixul adjectival *-nic* de la verbul *chefeli* 'a (se) îmbăta' (cf. şi DELR, s.v. *chef*), deşi derivarea prin *-elnic* direct de la *chef* nu poate fi categoric respinsă.

1.3. Forme adjectivale „primare" (fără afixe derivative). Două adjective de pe lista noastră au o structură lexicală simplă: *ceacâr*[1] 4° şi *matul* – dintre care cel dintâi este un turcism atestat de timpuriu în Ţările Române, care a păstrat sensul etimologic 'albastru-cenuşiu' (despre ochi), dar a dezvoltat un sens secundar larg răspândit în limbile balcanice (sensul 'saşiu' este prezent, după Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *çakır*, şi în albaneză şi neogreacă), la care se adaugă sensuri specifice, atestate izolat în graiurile dacoromâne sudice, printre care şi acela de 'ameţit de băutură' (limitat, după DGS, la Oltenia). Celălalt este legat evident de verbul *a se matoli* 'a se ameţi de băutură', înregistrat şi el în DGS, şi, la fel ca verbul la care se raportează, are în graiurile sudice o răspândire care pare să individualizeze Dobrogea. Este neîndoielnic că *matul* este o variantă a termenului argotic *matol* < ţig. *mato* CDER, s.v., de la care derivă *matoli*; spre deosebire de majoritatea adjectivelor rapotabile la verbe (v. **1.1.**), relaţia dintre *matul* şi *matoli* este de întâietate a adjectivului.

1.4. Locuţiuni adjectivale. Am reţinut printre lexicalizările noţiunii „ameţit de băutură" locuţiunile *cu curaj* şi *în pârgă*, legate de sensurile speciale cu care sunt întrebuinţate cuvintele respective în graiurile sudice. Cuvântul vechi slav **прѣга**, glosat de Miklosich „novella tritici grana", a căpătat în română sensul mai general 'primele roade ale pământului' (pe care îl consemnează şi Miklosich: „rum. **пѣргъ** primitiae"), iar în graiurile sudice desemnează nu numai 'primul rod la viţa-de-vie', ci şi 'primul must care se scurge la tescuit' DGS, s.v. *pârgă*. Locuţiunea *în pârgă* 'ameţit de băutură' pare a fi o abordare glumeaţă a acestui sens special, după cum glumeaţă este şi exploatarea sensului 'voie bună, veselie' al lui *curaj* (care apare în graiurile sudice, în varianta fonetică specifică *coraj*, şi cu un sens apropiat de al etimonului francez) în locuţiunea pe care am menţionat-o.

2. Familii lexicale în câmpul semantic „ameţit de băutură"

Inventarul pe care l-am stabilit cuprinde, în cea mai mare parte, cuvinte nelegate lexical şi etimologic între ele. O excepţie notabilă o constituie bogata familie a cuvântului *chef*, de la care sunt formate nu mai puţin de patru adjective

echivalarea a diferite nume de boli din originalul grecesc, *ὑδροπικὸς* Luca XIV, 2, respectiv *δυσεντερίᾳ* FA XXVIII, 8): ÿgnem **и водим трѫдом** ¥elati ÿdr´¥im¶.

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

pentru redarea unui sens în principiu invariabil: *chefelit*, *chefelnic*, *chefit* şi *chefuit*. Cuvântul turcesc *kef*, variantă a lui *keyif*, are în turcă o multitudine de nuanţe semantice, de la ‘stare bună, sănătate’, la ‘bună dispoziţie, veselie; încântare’ şi ‘dispoziţie, capriciu’, incluzând-o şi pe aceea de ‘beţie uşoară’ (Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *keyif*) şi este foarte bine reprezentat în limbile balcanice, dar se pare că cea mai mare productivitate o are în română, unde sensul ‘beţie uşoară’ este fără analog în limbile vecine.

3. Tipuri de transferuri semantice

Examenul trăsăturilor semantice comune, pe baza cărora se pot circumscrie, în cadrul câmpului semantic de care ne ocupăm, câteva *subclase*, bazate pe un mecanism asociativ identic în selecţia cuvântului reprezentativ, arată că se pot identifica trei invariante semantice în diversitatea puţin obişnuită a posibilităţilor de a desemna starea de beţie uşoară.

3.1. Deviere psihică şi comportamentală

3.1.1. „Veselie”. Alături de bogata familie a lui *chef*, trebuie grupate în seria adjectivelor la care s-a ajuns la sensul ‘uşor beat’ pornindu-se de la acela de ‘veselie’ adjectivul *cărăui* – care, aşa cum s-a văzut sub **1.2.2.**, este legat etimologic de verbul onomatopeic *cheuni* ‘a scoate strigăte (de veselie)’, – ca şi locuţiunea *cu curaj*, în care împrumutul francez capătă în graiurile sudice un sens specific (v. **1.4.**).

3.1.2. „Nonşalanţă”. Asocierea între absenţa concentrării serioase asupra realităţii şi ceea ce se numeşte „light intoxication” a determinat transferul semantic extrem de original de la sensul pe care îl are în turcă *tevekkel*(*i*) la sensul românesc al lui *tivichiliu* (v. **1.2.1.**). Se pare că o verigă între cele două sensuri a fost sensul „exuberanţă” (cf. Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *tevekkel*, unde se menţionează, după Emil Suciu (2010), sensul ‘elegant’ pe care împrumutul turcesc îl dobândise în Ţările Române în secolul al XIX-lea) – foarte înrudit, de altfel, cu ‘veselie’, v. **3.1.1.**

3.1.3. „Iritabilitate”. O serie bine reprezentată în câmpul lexico-semantic discutat este constituită din adjectivele participiale ale unor verbe care exprimă o surescitare (eventual cu nuanţe uşor agresive), selectate în virtutea unui mecanism de substituţie metonimică („efect pentru cauză” = „iritabilitate” pentru „ebrietate superficială”). Substituţia metonimică se produce selectând nu numai cuvinte în care sensul „iritabil; irascibil” este primar, ci şi cuvinte în care acest sens este la rândul său rezultatul unei asocieri.

3.1.3.1. Sensul „iritabil” este **primar** în cazul lui *întărâtat*.

3.1.3.2. Sensul „iritabil” **secundar** – rezultat el însuşi dintr-o asociere între un stimul fizic exterior şi starea de irascibilitate – poate fi acoperit prin cuvinte care exprimă în sens propriu o agresiune exterioară sau prin cuvinte în care se ajunge la acest sens printr-o specializare contextuală.

3.1.3.2.1. În cazul participiilor *împuns* şi *împuşcat*, stimulul exterior este foarte clar denotat – mai accentuat şi mai „violent” în cazul celui de-al doilea,

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

care, fiind un denominativ, se asociază implicit cu obiectul care provoacă reacţia.

3.1.3.2.2. Participiile *înfierbântat* şi *dogorit* exprimă irascibilitatea prin asociere cu o senzaţie termică; deosebirea constă în faptul că, în timp ce *înfierbântat* se foloseşte relativ frecvent cu sensul 'surescitat; irascibil', atragerea lui *dogorit* (sinonim al lui *înfierbântat* în sensul lui propriu) în sinonimia cu 'cherchelit' este originală.

3.1.3.2.3. În cazul lui *atins* şi *prins* avem de-a face cu specializări extreme ale unor cuvinte cu un sens general; sensul 'cherchelit' este în acest caz nerecuperabil în afara contextului.

3.1.3.2.4. Dacă ţinem seama de sensul pe care l-a dobândit în română, prin generalizare, turcismul *cârjaliu* (de la 'soldat prădător' la 'om viteaz, fără teamă şi fără ruşine, care nu ţine socoteală de nimic; tâlhar' DA, s.v.), acest cuvânt trebuie considerat o ilustrare a particularizării trăsăturii „iritabilitate" prin „violenţă"; pe de altă parte, asemănarea dintre resemantizarea dialectală a lui *curaj* ca 'veselie (excesivă)' (v. **3.1.1.**) şi tranziţia plauzibilă 'soldat' > 'viteaz' ... > 'cherchelit' îl aşază pe *cârjaliu* într-o poziţie intermediară între invariantele **3.1.1.** şi **3.1.3.**

3.2. Insuficienţă fizică

3.2.1. Afectarea facultăţilor motorii („amorţeala"). Pierderea capacităţii de coordonare a mişcărilor, specifică stării a cărei lexicalizare o urmărim, se exprimă prin mai multe tipuri de asocieri între noţiuni: *afionat*, *amorţit*, *călâi*, *încurcat*, *vâjâit*.

3.2.1.1. Termenul propriu din această serie este evident *amorţit* şi prin el se desemnează beţia uşoară ca o stare în care corpul se mişcă cu greutate şi încetineală.

3.2.1.2. Un transfer semantic extrem de original se produce în cazul derivării de la *afion*. tc *afyon* < arab *afyūn* (< v. gr. *ὄπιον*) s-a răspândit din turcă în aproape toate limbile balcanice, „întorcându-se" în neo-greacă, de multe ori cu sensul botanic „mac (Papaver)", desemnând o substanţă cu proprietăţi halucinogene. Originalitatea graiurilor munteneşti în întrebuinţarea împrumutului *afion* constă atât în semantismul special ('anestezic', respectiv 'anesteziat' pentru derivatul verbal; DGS, s.v.), cât şi în asocierea dintre 'anestezie' şi 'beţie uşoară'.

3.2.1.3. Prin *încurcat* şi *vâjâit*, beţia este văzută ca o tulburare, mai generală în cazul celui dintâi, dar „specializată" ca o confuzie a percepţiilor auditive în cazul celui de-al doilea.

3.2.1.3.4. O poziţie oarecum intermediară între „amorţeală" şi „boală" (v. **3.2.2.**) o ocupă *călâi*, în care tranziţia s-a făcut de la sensul propriu 'călduţ' la acela de 'moale, lipsit de vigoare' (prin generalizarea trăsăturii [insuficienţă termică] la [insuficienţă] şi apoi prin respecializarea ei ca [insuficienţă motorie]), interpretabil deopotrivă ca 'amorţit' şi 'bolnăvicios'.

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

3.2.2. „Boală”. În câmpul lexical aflat în discuţie sunt prezente eufemismele (utilizate uneori ironic) *chirnav* şi *trândav*, prin care starea de ebrietate este desemnată ca o stare maladivă, asocierea părând dublu motivată: „incapacitate fizică”, dar şi „anormalitate în reacţiile faţă de lumea exterioară”.

3.2.3. Defecte fizice. Împrumutul turcesc *ceacâr* – un alt eufemism ironic – ocupă o poziţie periferică în acest câmp lexico-semantic. În cazul lui *ceacâr* s-a pornit de la sensul secundar ‘saşiu’, defectul fizic al necoordonării globilor oculari fiind asociat cu privirea rătăcită a omului afectat de băutură.

3.3. Abuz de băuturi cu conţinut de alcool. Cele mai glumeţe cuvinte din seria de care ne-am ocupat sunt derivatele de la substantive care denumesc diverse stadii în prepararea vinului. Este vorba de participiile *mustit* şi *mărdăgit*, a căror conotaţie glumeaţă rezidă şi în asocierea directă cu substantivele *must* şi *marda* – de la care e mai plauzibil să fie derivate direct, după modelul adjectivelor participiale, decât prin faza unor derivate verbale (neavând nici sensul rezultativ pe care îl au cele mai multe adjective participiale, pe lângă faptul că verbul *a musti* aparţine altei sfere semantice[1] decât cea de care ne ocupăm). După Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v., tc. *marda* ‘bunuri de calitate inferioară’ (cuvânt care pare să fie folosit depreciativ în legătură cu ceea ce se dă ca zestre la nuntă) a fost resemantizat în moduri diferite în limbile balcanice: rom. *marda* ‘gunoi, reziduuri, scursură’; alb. *mardá* ‘păcăleală, înşelătorie’; neo-gr. *μαρδάς* vb. ‘a vinde un produs de proastă calitate la un preţ mai mare decât valoarea lui’; specializarea lui *marda* cu sensul ‘drojdie rămasă pe fundul vasului după limpezirea vinului’ este, împreună cu alte specializări ale sensului ‘reziduuri, scursură’, proprie graiurilor dacoromâne sudice (DGS, s.v.). Trebuie privită ca înrudită semantic cu ideea de consum abuziv de must/drojdie de struguri locuţiunea *în pârgă*, în care referinţa la culesul viilor este extrem de transparentă.

3.4. Rămâne în afara posibilităţii de stabilire a mecanismului semantic al desemnării participiul *abţiguit*, în cazul căruia neclaritatea etimologică se asociază cu opacitatea semantică.

4. Concluzii

4.1. Dacă luăm în consideraţie etimologia termenilor prin care se exprimă noţiunea „cherchelit; (uşor) ameţit de băutură” în graiurile dacoromâne sudice, constatăm că termenii moşteniţi din latină, deşi cel mai bine reprezentaţi numeric, sunt cel mai puţin specializaţi; în cazul lor, sensul ‘cherchelit’ nu poate fi decodat decât prin indicii contextuale.

[1] Deşi posibilitatea unei resemantizări, prin alt tip de raportare la baza *must*, nu poate fi exclusă, graiurile în general dovedind o accentuată tendinţă spre resemantizarea cuvintelor prin exploatarea altor trăsături de sens decât cele pe care le au cuvintele respective în limba literară.

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

Evoluţia semantică a cuvintelor moştenite urmează, în linii mari, două tipuri de dezvoltare expresivă, reprezentate de metaforizarea *iritabilităţii* şi a *diminuării facultăţilor (psiho-)motorii*. Plasarea acestora într-o poziţie superioară în inventarul termenilor cu sensul „cherchelit" pare să se înscrie în tendinţa structurală a limbii, potrivit căreia termenii vechi sunt susceptibili să dezvolte pletora semantică.

4.2. Pe locul al doilea se situează împrumuturile din turcă, unde specializarea atinge gradul cel mai înalt – dovadă şi statutul de „etichetă" pentru acest câmp semantic al turcismului *cherchelit*. În schimb, cei mai mulţi dintre termenii împrumutaţi din turcă par să aibă o configuraţie semantică relativ asemănătoare, având în comun sensul 'bună dispoziţie, veselie; încântare'.

4.3. Elementul de superstrat, deşi slab reprezentat în câmpul semantic „cherchelit", are în configurarea acestuia o poziţie asemănătoare cu cea a elementului moştenit prin faptul că sensul pe care l-am urmărit este atins exclusiv prin asocieri semantice şi condiţionat de factori contextuali; slavonismele sunt reprezentate în invariantele **3.1.** (*dogorit*, *îndârjit*, *împuşcat*), **3.2.** (*trândav*, *chilav*) şi **3.3.** (*în pârgă*), adică în toate cele trei tipuri de situaţii în care este posibil de trasat calea între un sens etimologic şi sensul care a constituit interesul cercetării noastre.

4.4. Termenii familiar-argotici (*machiu*, *matul*) sunt puţin numeroşi, consecinţă a faptului că noţiunea „cherchelit" nu impune cu necesitate încifrarea semantică sau folosirea unui cuvânt prin care să se marcheze apartenenţa la o anumită categorie socială.

BIBLIOGRAFIE

Girfanova-Lopašov-Suxačev, 2010, А. Х. Гирфанова, Ю. А. Лопашов, Н. Л. Сухачев, Тюркизми в языкахЮго-Восточной Европы, Санкт-Петербуг.

Papahagi, Tache, 1974, *Dicţionarul Dialectului Aromân general şi etimologic*, Ediţia a doua augmentată, Bucureşti, Editura Academiei.

Popescu-Marin, Magdalena (coord), Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Rodica Ocheşeanu, 2007, *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Suciu, Emil, 2010, *Influenţa turcă asupra limbii române II. Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

SIGLE

CDER: Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum, 2009.

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)

Cod. Br.: *Codicele Bratul* (1559–1560); fotocopie precedată de un studiu de C. Dimitriu, Iaşi, Casa editorială Demiurg, 2005.
CT: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Braşov, 1560–1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti (1574)*, Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.
CV: *Codicele Voroneţean*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.
DELR: *Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR)*, vol. I, *A–B*, 2011; vol. II, partea I, *Ca–Cizmă*, 2015, Bucureşti, Editura Academiei Române.
DGS: *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator Maria Marin, volumul I, 2009; volumul al II-lea, 2010; volumul al III-lea, 2011, Bucureşti, Editura Academiei Române.
DLR: *Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965 ş.u.
LPSGL: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, Wilhelm Braumüller, 1862–1865.
TLF: *Trésor informatisé de la langue française* [versiune online: http://atilf.atilf.fr/].

Viviana-Monica FĂTU ILIE
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti", Bucureşti

BDD-V4238 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 22:12:56 UTC)